

Рябовол Л. Т.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри правознавства

Кіровоградського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПРАВознавства ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

У статті досліджено сутність поняття професійної компетентності вчителя правознавства. Доведено, що професійно компетентний педагог – той, який у цілісній структурі особистості має єдність теоретичної і практичної готовності до професійної діяльності. Визначено поняття правової компетентності учнів у вузькому й широкому розуміннях; охарактеризовано її як загально предметну, тобто таку, що виробляється під час вивчення усіх правознавчих предметів в основній та старшій школі. Обґрунтовано взаємозв'язок та взаємообумовленість професійної компетентності вчителя правознавства і правової компетентності учнів у процесі навчання правознавства.

Ключові слова: *компетентнісний підхід, професійна компетентність учителя правознавства, правова компетентність учнів.*

В статті вивчено сутність поняття професійної компетентності учителя правознавства. Доказано, що професійно компетентний – педагог, який в цілісній структурі особистості має єдність теоретичної і практичної готовності до професійної діяльності. Визначено поняття правової компетентності учнів у вузькому й широкому розуміннях; дана характеристика її як загально предметної компетентності, тобто такої, яка виробляється в процесі вивчення всіх правознавчих предметів в школі. Обґрунтовано взаємозв'язок та взаємообумовленість професійної компетентності учителя правознавства і правової компетентності учнів в процесі навчання правознавства.

Ключевые слова: компетентностный подход, профессиональная компетентность учителя правоведения, правовая компетентность учеников.

In the article the essence of the concept of professional competence of teachers of jurisprudence, it is proved that the professional expertise – such a teacher, to whom in whole personality structure holds the unity of theoretical and practical preparedness for professional work; defined the concept of legal competence of students in the narrow and broad sense, the characteristic of her as the overall subject competence, one that is produced during the study of all legal subjects in primary and high school; substantiated the relationship and interaction conditionality seasoned professional competence of teachers of jurisprudence and legal competence of students in the learning process jurisprudence.

Key words: a campaign of competence, professional competence of the teacher of jurisprudence, legal competence of pupils.

Сучасний етап розвитку українського суспільства людства загалом характеризується принциповими змінами у поглядах на цілі й завдання освіти. Остання розглядається сьогодні як необхідна умова досягнення рівня життя, до якого прагне особа. Крім того, вона зумовлює прогресивний розвиток суспільства в усіх проявах його життя та діяльності. Відповіддю на запити і потреби особи й суспільства у такій освіті стало запровадження у навчальних закладах компетентнісного підходу.

Принциповою відмінністю компетентнісного підходу від знанневого, який до останнього часу переважав в освітніх закладах різного рівня, є його спрямованість на кінцевий результат навчання, рефлексивну оцінку тих, хто навчається, своїх можливостей. Сутність компетентнісного підходу полягає у тому, що головним результатом навчання мають стати не окремі знання, уміння й навички, а здатність і готовність людини до ефективної діяльності у різних соціально-значущих ситуаціях. Компетентність поєднує в собі інтелектуальний і навичковий складники освіти, передбачає оцінку змісту освіти залежно від результату, стверджує О. Пометун [7, с. 19].

Актуальність запровадження компетентнісного підходу в освітню практику зумовлюється тим, що освітній результат – «компетентність», відповідає загальній меті освіти, тобто підготовці громадянина, здатного до активної соціальної адаптації, самостійного життєвого вибору, до початку трудової діяльності й продовження професійної освіти, до самоосвіти та

самовдосконалення. Досягнення окресленої мети можливе лише за таких умов: по-перше, якщо у процесі навчання буде забезпечено синтез інтелектуальної, навичкової та емоційно-цінної складників освіти, по-друге, якщо навчання передбачає інтегративність, як об'єднання певних умінь і знань, що належать до різних сфер діяльності, й особистісних якостей, що в цілому утворюють систему та забезпечують досягання цілей особистості й узгодження їх з інтересами та потребами суспільства і держави.

Особливої актуальності компетентнісний підхід набув у процесі підготовки педагогічних працівників. Це пояснюється тим, що саме на них покладено особливу місію щодо організації навчально-виховного процесу у школі таким чином, аби забезпечити формування в учнів необхідних їм компетентностей. Абсолютно обґрунтованим є твердження, відповідно до якого лише педагогічно компетентний професіонал зможе забезпечити вироблення в учнів таких компетентностей, яких вимагає сучасне життя. Отже, не викликає сумнівів взаємозв'язок та взаємообумовленість професійної компетентності вчителя правознавства і правової компетентності учнів.

Проблеми сутності й специфіки реалізації компетентнісного підходу в середній та вищій школах знаходяться сьогодні у колі уваги міждержавних установ і організацій та освітніх органів в Україні, вивчаються провідними вченими різних країн. В Україні підґрунтя для дослідження окреслених питань закладено у працях таких знаних фахівців, як: Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева. Питання професійної компетентності вчителів вивчали Т. Грицька, Л. Карпова, Г. Кашкар'юв, А. Коляда та ін. Різні аспекти формування компетентностей в учнів у процесі навчання історії та правознавства розглядалися у працях К. Баханова, В. Дячук, В. Маньгори, І. Матвієнко, С. Нетьосова, В. Смірнкової, Н. Ткачової та ін. Серед російських учених – дослідників цього питання, вкажемо на Я. Габтеловича, І. Зимню, О. Дахіна, О. Іванову, К. Одинця, В. Краєвського, Н. Кузьміну, Н. Хомського, А. Хуторського та ін. Проте, питання професійної компетентності вчителя правознавства як фактора, що зумовлює формування правової компетентності в учнів, не було предметом окремого дослідження, що й зумовило обрання теми нашої наукової розвідки.

Мета статті полягає у визначенні на підставі аналізу наукової психолого-педагогічної літератури понять «професійна компетентність учителя правознавства» і «правова компетентність учнів», відокремленні їх складників, та обґрунтуванні їх взаємозв'язку і взаємозалежності.

Фахівці розглядають професійну компетентність випускника педагогічного ВНЗу та середньої школи в єдиному контексті, як однопорядкові поняття та явища, що, на нашу думку, підтверджує, хоча й опосередковано, їх взаємозв'язок. Так, О. Овчарук зазначає, що знання,

навички й уміння, які молодь набуває й виробляє, навчаючись у школі та ВНЗ, є важливими, проте, сьогодні набуває актуальності компетентність, що пов'язується із загальною готовністю випускника школи чи педагогічного вузу до життя, професійної діяльності, подальшого особистого розвитку й активної участі у житті суспільства й держави [8, с. 6]. Під компетентністю педагоги розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині, як зазначає О. Пометун, ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності [7, с. 17].

Компетентнісний підхід полягає в зміщенні акценту з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування у тих, хто навчається здатності діяти, застосовувати індивідуальні техніки і досвід у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики. Перспективність компетентнісного підходу полягає у тому, що він, як стверджує Л. Паращенко, передбачає готовність випускника середньої та вищої школи до успішної діяльності в різних сферах [6, с. 71]. Як бачимо, до загального обсягу компетентності випускника ВНЗу та школи висуваються єдині вимоги щодо спроможності сприймати й відповідати на індивідуальні і соціальні потреби та вироблення комплексу ставлень, цінностей, знань і навичок.

Компетентність, як загальна здатність, проявляється в діяльності особи в різних контекстах. Отже, набуття необхідних компетентностей важливе для неї настільки, наскільки це сприятиме її участі у створенні демократичних засад суспільства, соціальному взаєморозумінню та злагоді, дотриманню прав людини й автономії всупереч глобальній нерівності та нерівним можливостям, індивідуальній маргіналізації [8, с. 10].

На особливу увагу, виходячи з мети нашої роботи, заслуговує поняття професійної компетентності. Л. Карпова визначає її як особистісне утворення, що є динамічним, оскільки визначається багатьма чинниками, а саме: рівнем розвитку психології й педагогіки, антропології та культурології, соціальними і економічними умовами тощо [9, с. 7].

Професійна компетентність – це здатність людини вирішувати певне коло професійних завдань. Педагогічна професія, як стверджує Т. Грицька, є одночасно перетворювальною та управляючою. Отже, щоб забезпечити ефективне керівництво розвитком особистості, треба бути компетентним. Професійно компетентний педагог – той, який у цілісній структурі особистості має єдність теоретичної і практичної готовності до професійної діяльності. Це означає, що психолого-педагогічні та спеціальні (з предмета) знання є

необхідною, але не достатньою умовою професійної компетентності. Передумовою практичного розв'язання освітніх завдань є теоретико-практичні й методичні знання [1, с. 216].

Професійна компетентність учителя, під якою маємо на увазі його педагогічну компетентність, являє собою, як стверджує Г. Кашкар'юв, одночасно процес і результат творчої діяльності, інтегрований показник особистісно-діяльнісної сутності майбутнього вчителя, зумовлений рівнем реалізації його гуманістичної спрямованості. Педагогічна компетентність є кінцевим результатом навчальної діяльності студента педагогічного ВНЗу. Серед педагогічних компетентностей, які утворюють систему, розрізняють ключові та спеціальні. До ключових компетентностей, що мають бути сформованими у випускника, зараховують такі, як: гностичні, конструктивні, організаційні, комунікативні, аналітичні, прогностичні, творчі, проєктивні, інформаційні. Вони реалізуються через спеціальні компетентності, які й відображають специфіку конкретної педагогічної діяльності, зокрема діяльності вчителя правознавства. До педагогічних умінь, що забезпечують реалізацію спеціальних компетентностей як складників педагогічної компетентності вчителя правознавства, належать такі: правові, методичні, експериментальні, управлінські, організаторські, наприклад щодо організації роботи кабінету правознавства. Зазначимо, що професійна педагогічна компетентність учителя правознавства є сформованою, якщо сформовано основні її параметри: знаннєвий складник діяльності вчителя та його позиція як організатора навчальних ситуацій і вчителя-предметника [2, с. 8].

Підготовка вчителя правознавства має забезпечити виконання ним у подальшій професійній діяльності функцій навчання правознавства, якими є освітня, розвивальна, виховна, саморозвитку та самовдосконалення, сприяння соціалізації молоді. Вчитель правознавства повинен сприяти формуванню в учнів системи загальнолюдських, національних та особистісних цінностей і ціннісних орієнтацій, можливостей для свідомого вибору моделей поведінки, відповідних потребам і викликам української держави, демократії, інформаційного суспільства. Актуальною у цьому контексті є така вимога, відповідно до якої вчитель правознавства повинен уміти чітко визначати очікувані результати під час проєктування навчання. Це зумовлюється зокрема тим, що формування правової компетентності учнів, як стверджує С. Нетьосов, передбачає, що серед освітніх результатів кожного уроку мають бути такі, як: засвоєння учнями правових знань; розвиток предметних умінь і навичок; формування позитивного ставлення до явищ і процесів, пов'язаних з державою, правом та законодавством; вироблення відповідних ціннісних орієнтацій [3, с. 15].

Учитель правознавства – це фахівець з високим рівнем компетентності в галузі людинознавства і спілкування, котрий має власну думку щодо явищ дійсності та вміє її висловлювати, опанував знаннями й уміннями, що є необхідними для виховання духовності й громадянських якостей в учнів. Вважаємо, що лише за умови наявності таких якостей, він зможе ефективно сприяти формуванню відповідної навчальної та життєвої позиції своїх вихованців. Тільки вчитель, якого було підготовлено в умовах компетентнісного й діяльнісного підходів, зможе запровадити такі ж підходи у навчання правознавства в школі.

Проаналізувавши модель підготовки вчителя суспільствознавства, запропоновану Т. Бакка [5], вважаємо, що модель підготовки майбутнього вчителя правознавства, має бути комплексом взаємопов'язаних компонентів, якими є цільовий, змістовий, мотиваційний. Студент, який навчаючись, усвідомлював мету і завдання навчання та майбутньої професійно-педагогічної діяльності, буде приділяти достатньо уваги виробленню в учнів усвідомленого ставлення до цілей навчання правознавства в цілому та на кожному його етапі зокрема. Тільки вчитель, який опанував зміст свого предмета, як когнітивного складника змістовного компонента, зможе надати учням відповідні знання. Лише вчитель, який будучи студентом, глибоко опрацював операційно-процесуальний складник змісту, оволодів сукупністю умінь і навичок щодо застосовування різних методів навчання правознавства відповідно до мети й завдань, організації навчально-пізнавальної діяльності учнів у різних формах тощо, спроможний забезпечити досягнення загальної мети шкільної правознавчої освіти. Отже, формування компетентностей слід розглядати як інноваційну педагогічну діяльність, у якій традиційні форми і методи навчання мають поступатися інноваційним технологіям. Крім того, тільки студент, навчання якого було позитивно вмотивоване, спрямовувалося на досягнення успіху, як передумови належної підготовки до професійно-педагогічної діяльності, зможе створити аналогічну атмосферу у школі.

Вважаємо, що правову компетентність учнів, як інтегровану якість особистості, що може бути сформованою лише за умови професійної компетентності вчителя правознавства, слід тлумачити у двох розуміннях: вузькому та широкому. Під правовою компетентністю учнів у вузькому значенні маємо на увазі сукупність знань про державу, право і законодавство, розуміння й усвідомлене ставлення до них, уміння й навичку аналізувати поведінку, виходячи з цих знань, уміння використовувати знання закону у повсякденному житті з метою регулювання власної поведінки та поведінки осіб, з якими учень вступає у стосунки шляхом стимулювання й спонукання їх до правомірної поведінки.

Правова компетентність учнів у широкому розумінні – це сукупність предметних компетентностей з усіх правознавчих дисциплін, а також інших курсів, які вивчаються в середній загальноосвітній школі. Розглядаючи її у цьому аспекті, С. Нетьосов вказує на такі складники: аксіологічна, логічна, юридично-мовленнєва, інформаційна, практико-орієнтована.

Доцільність розгляду правової компетентності учнів основної та старшої школи у двох аспектах опосередковано підтверджується й таким підходом до класифікації компетентностей, відповідно до якого в основу поділу компетентностей на види покладено рівень освіти. За таким критерієм фахівці розрізняють компетентності: надпредметні (міжпредметні); загальнопредметні, що набуваються учнем упродовж вивчення певного предмету в усіх класах середньої школи; спеціально-предметні, що формуються під час опанування учнем конкретним предметом протягом одного навчального року або ступеня освіти [7, с. 21]. Враховуючи такий підхід, під правовою компетентністю у вузькому значенні слід розуміти спеціально-предметну компетентність, тобто таку, що формується, наприклад, упродовж вивчення учнями дев'ятого класу предмету «Правознавство. Практичний курс». У широкому розумінні, правова компетентність є загальнопредметною, тобто такою, що виробляється під час вивчення, окрім названого предмета, ще й таких, як: «Правознавство», «Права людини» тощо у старшій школі.

Слід вказати на таку специфічну особливість предметів історико-суспільствознавчого циклу, до яких зараховують і правознавство, як полімодальність, під якою ми розуміємо інтегративність (інтегрованість). Остання має значення остільки, оскільки зумовлює відповідну специфіку історико-суспільствознавчої й зокрема правової компетентності. Така особливість, як стверджує К. Одинець, визначає можливість і необхідність формування у процесі вивчення історико-суспільствознавчих предметів метапредметних, загальнопредметних та предметних компетентностей. Так, наприклад, при вивченні теми з курсу суспільствознавства «Людина в системі тоталітаризму», інтегруються знання з історії СРСР у період правління І. Сталіна та тем з правознавчих курсів щодо форм політичного режиму та прав і свобод людини і громадянина [4].

Зазначимо також, що у процесі навчання правознавства, за умови необхідного рівня компетентності вчителя, створюються умови, які сприяють виробленню й розвитку в учнів таких ключових компетентностей, як умінню вчитися; соціальної, громадянській, підприємницькій, а також полікультурній, комунікативній, інформаційній, саморозвитку й самоосвіти; продуктивній

творчій діяльності.

Виходячи з положень компетентнісного підходу, досягнення учнів, як інтегрований результат їхньої навчальної діяльності, має такі компоненти, як: знання й уміння, набуті учнями унаслідок оволодіння основними поняттями й процедурами цього предмета чи теми; поведінка, адекватна певній ситуації, виявлення власної світоглядної позиції; осмислення й моральна оцінка фактів, подій, репрезентація себе як ймовірного учасника ситуації, рефлексивний складник пізнавальної діяльності. Вважаємо, що досягнення окреслених результатів є можливим лише за умови сформованості професійної компетентності у вчителя правознавства, що являє собою одночасно процес і результат творчої діяльності, інтегрований показник особистісно-діяльнісної сутності вчителя. Проте, на нашу думку, не лише професійна компетентність учителя правознавства є важливою умовою формування правової компетентності в учнів, має місце і зворотній вплив. Так, досягнення учнями певного рівня стимулює вчителя до пошуку нових знань, методів і способів навчання, й, таким чином, зумовлює підвищення рівня його професійної компетентності.

У контексті досліджуваної проблеми доцільно встановити співвідношення компонентів професійної компетентності вчителя правознавства та відповідних складників правової компетентності учнів. Актуальним є також вивчення проблеми правової компетентності учнів як системи – сукупності компетентностей, що її утворюють, з позицій синергетичного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицька Т. С. Вплив професійної компетентності педагога на формування ключових компетентностей учнів у контексті ідей А. С. Макаренка / Т. С. Грицька // Витоки педагогічної майстерності : збірник наук. праць. – Вид-во Полтавського пед. університету, 2009. – № 4. – С. 215–219.
2. Кашкарьов Г. В. Компетентнісний підхід у системі професійної підготовки майбутніх вчителів правознавства // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 1. – Бердянськ: БДПУ, 2010. – 308 с.
3. Нетьосов С. І. Навчання дев'ятикласників основ правознавства з використанням ІКТ. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / С. І. Нетьосов. Інститут педагогіки АПН України – Київ, 2009. – 21с.
4. Одинец К. А. (електр. ресурс) / Електр. версія. Доступ до ресурсу: Оценивание уровня сформированности компетентностей на уроках историко-обществоведческого цикла // Интернет-журнал «Эйдос». – 2010. – 30 сентября. <http://www.eidos.ru/journal/2010/0930-05.htm>.

5. Бакка Т. В. Підготовка студентів до викладання суспільствознавчих дисциплін у середніх загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Т. В. Бакка. – Київ, 2008. – 27 с.
6. Паращенко Л. І. Технологія формування ключових компетентностей у старшокласників: практичні підходи / Л. І. Паращенко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
7. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи // під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
8. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. Г. Карпова. – Харків, 2004. – 21 с.